

Abstract

A society is required to consist of most of the citizens with individual autonomy in order to be democratic. An individual with conscious on democratic culture acts at his/her own will and expresses his/her thoughts freely. Individual autonomy develops within a long period beginning from early childhood. In this process, it could be beneficial to use the qualified books of children's literature as an effective stimulus. The children's books have an important function in creating individual values related to children, people and life beginning from early childhood. In childhood, in which personality is shaped, emulation is the most effective and the fastest way of learning. Therefore, it is crucial that the books consisting of heroes with individual autonomy are brought together with children. It can be said that these qualitative books will contribute to the development of individual autonomy of child and youth. The aim of this study, as a descriptive research, is to determine the importance of The Little Black Fish, one of the books of children's literature, considered to provide contributions to develop the individual autonomy of child and youth in this process. In line with this purpose, firstly the concepts of individuality, autonomy, individual autonomy and subservient individual are explained; then the function of child literature in self-autonomy is emphasized. The book is analyzed according to the classification of the concept of "individuality". There are two sub-categories of self as "individual autonomy" and "subservient individual". As a result of the study, it is concluded that the hero named The Little Black Fish has individual autonomy. He acts freely against the pressure of his mother and his social environment. It is a character, who does not hesitate to question, inquire, investigate, and to attempt. It has such features that children and youth can identify and emulate with him. It is thought that the book named The Little Black Fish as an artistic stimulus contributes to the development of individual autonomy of child and youth.

Keywords: Individuality, autonomy, individual autonomy, subservient individual, children's books.

Özet

Bir toplumun demokratik olabilmesi için yurttaşlarının büyük bir kısmının özerk benlikli bireylerden oluşması gerekir. Demokratik kültür bilinci edinmiş bir birey, kendi istenciyle eylemlerde bulunur ve düşüncelerini özgürce ifade eder. Özerk benlik, erken çocukluk dönemlerinden başlayarak uzun bir süreçte gelişir. Bu süreçte, nitelikli çocuk edebiyatı kitaplarının etkili bir uyaran olarak kullanılmasının yararlı olacağı söylenebilir. İlk çocukluk döneminden başlayarak çocukların, insan ve yaşam gerçekliğine ilişkin bireysel değerler oluşturmalarında, çocuk kitaplarının önemli bir işlevi vardır. İnsan kişiliğinin biçimlendiği çocukluk döneminde, öykünme, en etkili ve hızlı öğrenme yoludur. Bu nedenle özerk benlikli

¹ Arş. Gör., Kırıkkale Üniversitesi, e-posta: suphialamdar@kku.edu.tr

kahramanların olduğu kitapların çocuklarla buluşturulması çok önemlidir. Bu nitelikteki kitapların, çocuk ve gencin özerk benlikli birey olarak yetişmesinde katkı sağlayacağı söylenebilir. Betimsel bir araştırma olarak gerçekleştirilen bu çalışmanın amacı, çocuk ve gençlerde özerk benlik gelişimine katkılar sağlayacağı düşünülen çocuk edebiyatı kitaplarından Küçük Kara Balık'ın bu süreçteki önemini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle benlik, özerklik, özerk ve kul benlik kavramları açıklanmış, daha sonra özerk benlik gelişiminde çocuk edebiyatının işlevi üzerinde durulmuştur. Kitap, "benlik" kavramı sınıflandırmasına göre çözümlenmiştir. Benliğin "özerk benlik" ve "kul benlik" olmak üzere iki alt basamağı bulunmaktadır. Yapılan çözümlenmeye göre Küçük Kara Balık adlı kahramanın özerk benlikli birey olduğu sonucuna varılmıştır. Çevresinin ve annesinin baskılarına karşın özgürce eylemlerde bulunmuştur. Soran, sorgulayan, araştıran, girişimde bulunmaktan çekinmeyen bir karakterdir. Çocuk ve gençlerin özdeşim kurabileceği ve ona öykünebileceği niteliklere sahiptir. Küçük Kara Balık adlı kitabın sanatsal bir uyarıcı olarak çocuk ve gencin özerk benlik gelişimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Ahahtar Kelimeler: Benlik, özerklik, özerk benlikli birey, kul benlikli birey, çocuk kitapları.

Giriş

Çağdaş ve demokratik bir toplumun temelini bireyler oluşturur. Toplumu oluşturan bireylerin niteliği ile demokratiklik arasında güçlü bir ilişki vardır. Bu bireylerin çoğunluğu, özerk benlikli, düşünen ve duyarlı değilse o toplumda demokratik kültür bilincinin oluşması mümkün değildir. Özerk benlikli birey, farklılıklara saygı duyan, aykırı düşüncelere hoşgörü ile yaklaşan kimsedir. Dıştan yönetilemeyeceği için seçimlerini özgürce yapabilir. Bu tip bireylerin varlığı, çağdaş ve demokratik bir toplumun güvencesidir.

Kişilik, erken çocukluk dönemlerinden başlayarak uzun bir süreçte gelişir. Bu süreçte, özerk benlikli çocuk ve genç yetiştirmede nitelikli çocuk edebiyatı kitaplarının etkili bir uyarıcı olarak kullanılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Çocuk ve gencin, kitaplarda özerk benlikli kahramanlarla karşılaşarak onlara öykünmesinin benlik gelişimini olumlu anlamda etkileyeceği söylenebilir. Bu bağlamda *Küçük Kara Balık* adlı kitabın, özerk benlik gelişimine katkı sağlayacağı düşünülerek ele alınmış bu yazıda; öncelikle benlik, özerklik, özerk ve kul benlik kavramları açıklanmıştır. Yazıdaki temel kavramlar açıklandıktan sonra özerk benlik gelişiminde çocuk edebiyatının işlevi üzerinde durulmuştur. Son olarak da kavramsal çerçeveye uygun olarak *Küçük Kara Balık* adlı kitap çözümlenerek önemi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Benlik, Özerklik, Özerk ve Kul Benlikli Birey

İnsanın gelişim süreci, birçok bilimsel ve sanatsal çalışmalara konu olmaktadır. İnsan, doğumdan ölüme kadar yetiştiği ortamın da etkisiyle çeşitli özellikler edinir. Bu süreçte önemli olan insanın düşünen, duyarlı ve özgür olabilmesidir. İnsan, kendi benliğini bulduğunda yaşama ilişkin duyarlılık kazanacak, karşılaştığı sorunlara barışçıl çözümler üretecek ve kendini gerçekleştirecektir (Yumru, 2012: 37). Kişiyi diğerlerinden ayıran özellikleri barındıran benlik, bireyde dış dünyayı algılayan, dış dünyadaki koşullar ile bireyin iç dünyasındaki dürtüleri, istekleri, çatışmaları, korkuları, yasakları değerlendiren, iç ve dış dünyaya uyumu sağlayan işlevleri içeren soyut bir ruhsal yapıdır. Bir başka deyişle benlik, kişinin dış ve iç dünyanın gereklerini ve gerçeklerini tanımasını, bunlara göre davranmasını sağlayan işlevlerin tümüdür (Öztürk, 2013: 51). Benlik, çevreyi ve değerler dünyasını algılayıp onu özümsemiğimiz bir organ gibidir (Şahin, 2010: 25). Benlik, doğumdan itibaren var olan bir nitelik değildir, toplumsal deneyim ve diğer insanlarla etkileşim sürecinde ortaya çıkar ve gelişir (Martin, 2005: 235). Aslan'a göre ise benlik, bir bireyin kendine özgü tutum, duygular, inanç, algı, değer, davranışlarından ve diğer özelliklerinden oluşan kendine ilişkin görüşüdür (Aslan, 2016: 725). Benlik, kişinin kendini nasıl algıladığı, yani kendisiyle ilgili farkındalığıdır (Kağıtçıbaşı, 2012: 112). Başka bir tanımla benlik, kişilerin kendileri hakkındaki inançları ile bütünsel olarak

zamanla genişler, kişilerin yorumlarına, tepkilerine ve diğerleriyle olan etkileşimlerine göre biçimlenir (Heine, 2005: 95). Tanımlardan da anlaşılacağı üzere benlik, bireyin içinde yaşadığı sosyal toplumdan ayrı düşünülemez. Benliğin oluşmasında, çocukluk çağlarında kurulan bütün iletişim, kültürel ve dinsel etkinliklerin önemli etkileri vardır. Kültürlerarası karşılaştırmalar, kişinin benlik algısının içinde yaşadığı kültüre göre biçimlendiğini ve değiştiğini göstermektedir (Taylor, Peplau ve Sears, 2015: 112). Kültür, genel olarak insanların nesilden nesile aktardığı değerler, davranışlar, tutumlar, kurallar ve inançların tamamını kapsar (Triandis, 1996). Kültürel değerler ise, aynı kültürü paylaşan bireylerin değerlerine, inançlarına, tutumlarına, davranışlarına ve benliklerine yansır. Buna göre bireylerin kişiliklerinin temelini kültürel değerler oluşturmaktadır. Bireyin, düşünce, davranış ve inançları üzerinde de kişisel değerlerin etkisi vardır (Özdemir, 2009: 16). Bütün bu açıklamalar ışığında benliğin doğuştan var olmadığı, sosyal etkileşim sonucu oluştuğu söylenebilir.

Benliğin, kültürel ortamda yapılandırılması, özerk benlik gelişimi sürecinde doğrudan etkilidir (Kağıtçıbaşı, 1998: 101). Kültürden ayrı bir benlik oluşumu düşünülemez. Benliğin, uzun bir süreçte ve toplumsallaşma yolu ile oluşacağı söylenebilir. Her insanın kendine özgü benliği vardır. Birbirinden çok farklı benliklerin daha çok "özerk" olması toplumun geleceği için önemlidir. Özerklik için öncelikle, insanda bilseme tutkusunun olması gerekmektedir. Bilseme (tecessüs) kavramının içinde bilinmeyen yeni şeyleri araştırma, sorgulama, bilme tutkusu vardır (Öztürk, 2013: 14). Çocuğun bilme dürtüsünün içinde yaşadığı toplum tarafından örselenmesi özerk benlik gelişimini olumsuz etkiler.

Bireyin özerkliği kavramı genel anlamıyla yaşamda bağımsız olmak ya da kendi eylemlerini özgürce gerçekleştirmek olarak düşünülmektedir (Özdemir ve Çok, 2011: 154). Özerklikle ilgili ilk görüşler, aileden bağımsızlaşarak özerkliğin kazanılması, ardından aileden kopmadan bireyselleşme ve günümüzde de aileyle yakın ilişkileri sürdürerek özerk olmaya doğru bir değişim yaşamıştır (Özdemir ve Çok, 2011: 154). Aslan'a göre özerklik, birtakım seçenekler arasından kendi seçimini yapabilme, karar verebilme ve kendi kendini yönetebilir olma durumudur (Aslan, 2016: 725). Ryan ve Deci ise özerkliği, bireyin dışsal etki ve baskılara maruz kalmadan kendi istenciyle başlatılan ve yönetilen eylemler olarak tanımlamaktadır (Ryan ve Deci, 2000: 68). Görüldüğü üzere özerklikle ilgili farklı tanımlamalar yapılmaktadır. Bir görüşe göre aile ile bağları koparıp bireyselleşme özerklik iken diğer görüşe göre aileden bağımsız olmaktan ziyade bireyin eylemlerini kendi istenciyle gerçekleştirmesi özerklik olarak nitelendirilmektedir. Bu farklılaşmanın temelinde farklı yaklaşım ve kuramlar vardır. Çeşitli yaklaşım ve kuramlar, özerkliği farklı açılardan ele almış ve tanımlamıştır. Bu yaklaşımlar "Organizmacı Yaklaşım", "Kendi Davranışlarını Yönetmeyi Vurgulayan Yaklaşımlar", "Sosyal İlişkileri Vurgulayan Yaklaşımlar", "Çocuk Yetiştirme ve Özerklik Yaklaşımı" olarak sıralanabilir (Özdemir ve Çok, 2011). Bu yaklaşımlar kısaca ele alınacaktır.

Bu yaklaşımlardan ilki olan ve organizmacı yaklaşım anlayışıyla geliştirilen psikanalitik kuramlara göre başkalarından bağımsızlaşma olarak tanımlanan bireysel özerklik, sağlıklı gelişimin ön koşulu olarak kabul edilmiştir (Blos, 1979; Erikson, 1968'den akt. Özdemir, 2012: 190). Psikanalitik kuramlarda kişinin yaşamında sorumluluk alabilen özerk benlikli birey olması için aileden ayrışması gerekli görülmektedir (Özdemir, 2012: 190). Özerklik, bireyselleşme olarak ele alınmaktadır. Bireyselleşme sonucunda kişi, ailesinden bağımsız olarak kararlar alabildiğinde özerk olacaktır (Morsünbül, 2012: 268). Bu bireyci yaklaşımda, özerklik, genellikle başkalarından ayrışmışlık olarak yorumlanmaktadır. Bağımsızlık ve ayrışmışlık, özerklik için ön gereklilik olarak görülür (Kağıtçıbaşı, 1996: 36). Kısaca organizmacı yaklaşım, bireyin, aile ile bağının kopmasını temel alır.

Organizmacı yaklaşımdan farklı olarak kendi davranışlarını yönetmeyi vurgulayan yaklaşımlar, özerklik gelişimini içsel süreçlerle ilişkili görmektedir. Bu kuram, benlik ve güdülenmeyi vurgulayan bir yaklaşıma sahiptir. Kurama göre özerklik, bireyin kendi istenciyle eylemlerini başlatması ve yönetmesi anlamına gelmektedir (Özdemir, 2009: 13). Bireyin, kendi içinde kendi kararını verebilmesi, kendi seçimini yapabilmesi ancak temelde bir özerklik duygusunun varlığı ile olasıdır (Öztürk, 2013: 61). Bireyler, seçimlerine göre hareket ettiklerinde ve benliklerini ortaya koyabildiklerinde kendilerini özerk hissedebilirler. Özerklik, bireylerin kendi gerçek benliklerine uygun biçimde davranabilmelerini sağlamaktadır (Özdemir ve İlhan, 2013: 597). Bireyin karar vermesini etkileyen güdünün içsel olması ile özerklik arasında doğrusal bir ilişki vardır (Morsünbül, 2012: 268-270). Bu yaklaşım, bireyi kendi eylemleri üzerinden değerlendirir. Yapılan eylem, içsel ve özgürce ise özerklikten söz edilir.

Öte yandan sosyal ilişkileri vurgulayan bağlanma kuramında keşfetme davranışı, özerkliğin ilk göstergeleri olarak görülmekte, bağlanma ile özerklik arasındaki ilişkiye dikkat çekilmektedir (Bowlby, 1981'den akt. Özdemir, 2009: 13). Bağlanma, ana baba veya yakın çevre ile bebek arasındaki duygusal bağ ifade etmektedir (Ainsworth, 1972'den akt. Özdemir ve Çok, 2011: 156). Bu bağ, bebeğin gereksinimlerinin anne tarafından uygun biçimde karşılanmasıyla kuvvetlenir. Böylece bebekte, anneye ve diğer kişilere karşı güven oluşur. Oluşan bu güven de çocukta keşif davranışları için olanak sağlar. Bu keşifler, özerkliğin önemli bir parçası olarak kabul edilir (Özdemir ve Çok, 2011: 157). Özerkliğin gelişimi için çocukta güvenin oluşması şarttır. Bu yaklaşıma göre çocuk, kendini güvende hissetmezse çocuğun özerklik duygusu gelişmeyecektir.

"Çocuk Yetiştirme ve Özerklik Yaklaşımı"nda ise çocuk yetiştirme biçimleri iki temel boyutta sınıflandırılmaktadır. Bunlar: Ana baba kabulü ile ana baba denetimidir. İlk boyut ana babalar ve çocukları arasındaki duygusal bağa, ikincisi ise ana babaların çocuklarını kurallara, sosyal kurallara uymasını sağlamada ve sosyal yaşama uyumlarını artırmada üstlendikleri etkin role işaret etmektedir (Özdemir ve Çok, 2011: 157). Bu konudaki öncü çalışmalarında Baumrind (1971'den akt. Özdemir ve Çok, 2011: 157) ana babaların çocuklarını yetiştirirken takındığı tavır, tutum ve davranışları, çocuk yetiştirme biçimi olarak adlandırmış ve üç temel çocuk yetiştirme biçimi ileri sürmüştür. Bunlar: otoriter ya da yetkeci, açıklayıcı otoriter ya da yetkili ve izin verici yetiştirme biçimleridir.

Otoriter çocuk yetiştirme biçiminde, çocuğa karşı ilgi düşük, onun yaşamının denetimi ve kontrolü ise yüksektir. Otoriter aileler, çocuklarının sorgulamadan itaat etmesini ister. Ana baba tarafından katı kurallar konulmuştur ve çocuklardan bu kurallara uyması beklenir. Çocukların herhangi bir biçimde bu kurallara karşı çıkılması düşünülemez (Darling ve Steinberg, 1993). Bu ailelerde itaat ve bağlılık, özerklikten önce gelmektedir. Kağıtçıbaşı (1996) tarafından ileri sürülen "Karşılıklı bağımlılık aile modeli", otoriter çocuk yetiştirme biçimini kapsamaktadır. "Karşılıklı bağımlılık aile modeli"nde, çocuğun bağımsızlığı işlevsel değildir, ailenin varlığına bir tehdit olarak algılanabilir. Çünkü özerk çocuk, ileride aile yerine kendi yararını gözetebilir. Geleneksel tarım toplumlarında yaygın olan bu otoriter yetiştirme biçiminin, çocuğun özerklik gelişimini sınırlandıracağı söylenebilir.

Açıklayıcı otoriter çocuk yetiştirme biçiminde çocuklar üzerindeki denetim devam etmekle beraber çocukların düşünceleri de dikkate alınır. Bu tür ailelerde alınan kararlar için çocukların görüşlerine de başvurulur. Bir yandan çocuklar kontrol edilirken diğer yandan çocukların özerklikleri desteklenir (Darling ve Steinberg, 1993). Kağıtçıbaşı (1996: 39-40)'nın "duygusal karşılıklı bağıntılılık aile modeli"nde kentleşme ve artan sosyoekonomik düzey ile karşılıklı maddi bağımlılıklar azalmakta fakat karşılıklı duygusal bağımlılıklar devam etmektedir. Çocuğun özerkliği desteklenmekle beraber bağlılığı sağlayıcı kontrol devam eder. Özerklik, kentsel yaşam koşullarında işlevseldir.

İzin verici ana babaların çocuklarıyla ilişkileri sıcak ve samimidir. Onlara karşı ilgili ve duyarlı bir yaklaşım sergilerler. Çocuklarının düşünce, duygu ve isteklerine önem verirler. Bununla beraber bu tür ailelerde denetim ve kontrol, yok denecek kadar azdır (Steinberg, Lamborn, Darling, Mounts ve Dornbusch, 1994). Bu ana babalar, çocuklarının karar alma süreçlerine karışmazlar, çocuklar özgürce karar alabilirler (Özdemir ve Çok, 2011: 158). Kağıtçıbaşı tarafından belirtildiğine göre, batılı orta sınıf ailelerde görülen "Bağımsız aile modeli"nde ise çocuk özerk olarak yetiştirilerek nesillerarası bağımsızlığa değer verilir; dolayısıyla da ailedeki karşılıklı bağımlılık gereksiz kılınır, bireylerin bireyselleşip ayrılarak sağlıklı insan gelişimine katkı yapmasına izin verilir. Artan sosyoekonomik düzey ile oluşan nesnel koşullar, ailedeki bireylerin birbirilerine olan bağımlılığını gereksiz kılar (Kağıtçıbaşı: 1996: 39). Böylece aileden ayrışma ve bireyselleşme başlayarak özerklik gelişir.

Kağıtçıbaşı (1996)'nın aile modelleri göz önünde tutularak çocuk yetiştirme biçimleri değerlendirildiğinde sosyoekonomik düzeyi düşük, toplulukçu değerlerin önemli olduğu ailelerde çocuk, itaatkâr ve bağımlı yetiştirilirken, sosyoekonomik düzeyi orta ve üst düzeyde olup bireyciliğin egemen olduğu daha çok kentte yaşayan aileler de ise çocuk, özerk ve bağımsız yetiştirilmektedir. Bu bağlamda demokratik tutumun benimsendiği aile ortamında yetişen çocuğun, bağımsız düşünebilen, soran, sorgulayan özerk birey olabileceği söylenebilir.

Yukarıda özetlenen kuramsal açıklamalara göre özerklik gelişimi ile ilgili farklı bakış açıları vardır. Bazı kuramlara göre bireyin özerk olabilmesi için ana babadan ayrışması ve bireyselleşmesi gerekirken diğer kuramlara göre özerklik için aileden ayrışmanın şart olmadığı görülmektedir. Benliğin oluşmasında ve özerklik gelişiminde sosyal çevrenin etkili olduğu görülmektedir. Kişi, eylemlerini baskı ve zorlama olmaksızın kendi istenciyle gerçekleştirebiliyorsa özerklikten bahsedilebilir. Özerklik gelişiminde toplum ve ailenin çocuk yetiştirme sürecindeki tutumunun önemi açıktır. Çocuk, büyüdükçe benliği oluşacaktır. Oluşan bu benliğin özerk olması için yetiştiği ortamda demokratik kültür bilinci edinmiş bireylerin varlığına gereksinim vardır. Benlik ve özerklikle ilgili açıklamalar ve belirlemelerden sonra özerk benlikli bireyin tanımlanmasına gereksinim duyulmaktadır.

Özerk benlikli birey, sınırları kendi doğrularıyla ve değerleriyle diğerlerinden ayrılmış, özerk davranışlar gösterebilme becerisini kazanmıştır. Kısaca özerk benlikli birey, etkin, girişken, kendi benliğine saygılı, özdeğer duygusu gelişmiş, devingen, çalışkan, öğrenmeye meraklı, soran, araştıran, özgürce düşünen, farkındalık düzeyi gelişmiş kimse biçiminde tanımlanabilir (Aslan, 2016: 726). Özerk benlikli bireylerin, gelişmiş, demokratik çağdaş ülkelerde; "kul benlikli" bireylerin ise geleneksel yaşam tarzının egemen olduğu gelişmekte olan ülkelerde daha çok görüleceği söylenebilir.

Öztürk, özerk benlikli bireyin karşıtı olarak "kul benlikli" birey kavramını kullanmaktadır. Öztürk'e göre "kul benlikli" birey, özgürce düşünerek kendi istencini kullanamayan, seçim yapamayan, başkalarının düşüncelerine, buyruklarına eleştirel bir görüş oluşturamayan ve boyun eğen kişilerdir. Kul benliğin yaygın olan belirtileri, özgür düşünebilme, sorgulayabilme, insanı, toplumu, doğayı, yeni şeyleri merak etme, öğrenmeye çalışma gibi kişilik özelliklerinin eksikliği, yokluğu biçiminde görülmektedir (Öztürk, 2013: 62-63).

Bir toplumun demokratik olabilmesi için yurttaşlarının büyük bir kısmının özerk benlikli bireylerden oluşması gerekir. Demokratik kültür bilinci edinmiş bir birey, kendi istenciyle eylemlerde bulunur ve düşüncelerini özgürce ifade eder. Özerk benliği gelişmemiş bireyin, demokratik kültüre sahip olamayacağı söylenebilir. "Kul benlikli" olarak nitelendirilen bu insanlar, itaate ve dışarıdan yönlendirmeye uygun kişilik yapılarına sahiptir. Demokratik kültür bilinci kendiliğinden edinilemez. Okul türü öğrenmelerle, sadece bilginin

aktarıldığı eğitimle bu bilinç kazandırılmaz. İyi, güzel, doğru, özgürlük, adalet, eşitlik vb. duygular, çocuğa, çeşitli uyaranlarla sezdirilmelidir. Çocuk, insana ve yaşama ilişkin duyarlıklar üzerine düşündürülmelidir. Bunu gerçekleştirmek için en etkili yollardan biri de çocuğun sanatla buluşturulmasıdır. Demokratik toplumların sanata değer verdiği söylenebilir. Sanat, insanı insana tanıtır. İnsanın ruhunu besleyerek onda estetik duygular bırakır. Duygu ve düşünce üretmesine olanak sağlar. Düşünen, sorgulayan insan, özerk benlikli birey olma yolunda ilerler. Özerk benlik gelişiminde bir sanat dalı olan edebiyatın önemli bir etken olduğu söylenebilir. Erken dönemden itibaren çocuk, nitelikli çocuk kitapları ile buluşturulmalıdır. Bu kitaplar, çocuğun özerk benlik gelişimine katkı sağlayacaktır. Özerk benlik gelişiminde çocuk edebiyatının işlevine değinilmesi gerekmektedir.

Özerk Benlik Gelişiminde Çocuk Edebiyatının İşlevi

Sanat, insanın duyu ve düşüncelerini yansıtarak yüreğini ve belleğini besleyen, estetik etki bırakan görsel, işitsel her türlü yaratımdır (Yumru, 2012: 37). Sanat, insanın yaratıcılığını geliştirmek ve insancıl özelliklerini yüceltmek için güçlü bir araçtır. Sanatın en temel işlevi, insanlara yaşama ilişkin duyarlılık kazandırmaktır. Bunun dışında toplumun gelişmesi, ilerlemesi ile insanları iyi ve doğru olana yöneltme gibi işlevleri de vardır (Kavcar, 1999: 2).

Bir sanat dalı olan edebiyatın konusu insandır. Edebiyat, insanla ilgili olan her şeyi kendine konu edinebilir. Edebiyat, dilin anlatım olanaklarını kullanarak etkileyici anlatımıyla insanı ve toplumu ilgilendiren, insanların duyarlılık edinmesini sağlayan önemli bir sanat dalıdır (Yumru, 2012: 37). Kavcar'a göre edebiyat, "Çağlar boyunca insanoğlunun duyduğu, düşündüğü ve yaptığı her şeyi en zengin ve etkili biçimde ortaya koyan bir sanattır. Eğitim bakımından değeri, insana çok çeşitli duyma, düşünme ve hareket etme örnekleri vermesidir. İnsan ancak böyle geniş bir ortam içinde kendisine uygun olan yolu seçme özgürlüğünü kazanır. Tek bir roman okuma bile, bize insanların karakter yapısı, sosyal durumu, duyu ve düşünce bakımından ne kadar farklı olduklarını göstermeye yeter." (Kavcar, 1999: 4). Tanımdan çıkarılacak öze göre edebiyat, bizi farklı yaşam ve insanlarla buluşturur. Çocuk edebiyatının da temel işlevlerinden biri budur. Tek farkı çocuklara yönelik yazılan kitapların, çocuk gerçekliğini göz önünde bulundurarak onların gelişim düzeylerine göre olması gerekliliğidir. Sever'e göre çocuk edebiyatı, "Erken çocukluk döneminden başlayıp ergenlik dönemini de kapsayan bir yaşam evresinde, çocukların dil gelişimi ve anlama düzeylerine uygun olarak duyu ve düşünce evrenlerini sanatsal niteliği olan dilsel ve görsel iletilerle zenginleştiren, beğeni düzeylerini yükselten ürünlerin genel adıdır." (Sever, 2013b: 17).

Çocuk gerçekliği göz önüne alınarak hazırlanan kitaplar, kişilik gelişiminde önemli bir rol oynar (Aykaç, 2011: 1053). Çocuk edebiyatı kitapları, sorgulayan, tartışan, bilime, sanata saygı duyan, bilişsel ve duyuşsal boyutlarıyla dengeli, duyarlı bireylerin yetiştirilmesi sürecinde önemli bir işlevi yerine getirir (Sever, 2013a: 88). Bu kitapların, çocuğun, çok yönlü, eleştirel düşünebilme, yaşama ve insana farklı açılardan bakabilme, sorgulayabilme yetisinin geliştirebilmesi gerekir (İpşiroğlu, 2008: 185-186). Bütün bu açıklamalar ışığında çocukların, özerk benlik gelişimi için çocuk edebiyatı kitaplarının etkili birer uyaran oldukları söylenebilir.

Kişilik sahibi olup başkalarının kişiliğine karşı saygı göstermek, her insan için en temel ilkedir. Özgürlük ve kişilik düşüncesine sahip olan bir kimse, ne kendi benliğini başkalarına bağımlı kılar ne de başkalarını kendine itaate zorlar. Demokratik olmayan toplumların en büyük sorunu, farklı kişiliklerin olduğu gerçeğini göz ardı etmeleridir. Edebiyat, bize, yeryüzündeki insan kadar farklı mizaç ve kişilik olduğunu duyumsatır (Kavcar, 1999: 4). Nitelikli çocuk edebiyatı kitapları, çocuğun benliğinin gelişmesine katkıda bulunarak bağımlı bir kişilik olmasına engel olur. Olaylara tek ve dar açıyla

bakmaya olanak vermez. Çocuk edebiyatı, başka kültürdeki insanların duygu, düşünce ve yaşamlarını yansıtarak çocuğun evrenini varsıllaştırır (Yumru, 2012: 42). Bu tür kitapların, çocuğun kişilik gelişimine önemli katkılar sağlayacağı söylenebilir.

Çocukların erken dönemden başlayarak insan ve yaşam gerçekliğine ilişkin bireysel değerler oluşturmalarında çocuk kitaplarının önemli bir işlevi vardır. İnsan kişiliğinin biçimlendiği çocukluk döneminde, en etkili ve hızlı öğrenme yolu öykünmedir. Çocuklar, kitaptaki kahramanlarla özdeşim kurarlar. Kahramanların fiziksel ve ruhsal özelliklerinden etkilenirler. Çocuklar bu dönemde sevdikleri ve önemsedikleri kişilerin duygu, düşünce ve davranışlarını benimserler. Kitaplar, kahramanlarıyla bu dönemdeki çocuklara öykünebilecekleri yeni modeller yaratır. Bu modellerin, çocuk gerçekliğine uygun ve onların girişimciliğini destekleyecek eylemleri, çocukları da benzer davranışları yinelemeye isteklendirir. Bu süreç, çocuklara kendilerini tanımaları, önemli olduklarına inanmaları, başkalarına saygı duymaları gibi kişilik gelişimi için önemli olan yaşantıları edinme olanağı sağlar (Sever, 2013b: 56-57). Özdeşim kurduğu kahramanlar aracılığıyla çocuk, kitapta kahramanın başında geçen olaylara karşı takındığı tavır, tutum ve tepkileri içselleştirebilir. Çocuğun özdeşim kurduğu kahramanın özerk benlikli birey olması, çocuğun özerk benlik gelişimini destekleyebilir (Yumru, 2012: 42). Bundan dolayı çocuğun, özerk benlikli kahramanları olan kitaplarla buluşturulması gerekir.

Çocuğun, demokratik kültür bilinci edinmiş birey olarak toplum içinde yaşayabilmesi için kişilik gelişiminin tamamlanması gerekir. Sağlıklı bir kişilik gelişimi sonucu birey özerk benlikli olacaktır. Özerk benlikli birey olabilmesi için ise, kişinin kendini gerçekleştirmesi, dış dünyadaki olayları doğru algılaması ve demokratik tepkiler verebilmesi gerekir (Yumru, 2012: 39). Çocuğun, bu demokratik düzeye çıkabilmesi için nitelikli çocuk edebiyatı kitaplarından yararlanılabileceği alanyazına göre mümkündür.

Samed Behrengi'nin *Küçük Kara Balık* adlı kitabının özerk benlik gelişiminde yararlı olacağı düşünülmektedir. *Küçük Kara Balık*, başkahramandır. O, diğer balıklar gibi sürekli aynı şeyleri yapmaktan sıkılmıştır. Hiçbir amacı olmayan gezintilere çıkmak onu mutlu etmemektedir. O, kendi dünyasından sıyrılıp yeni yerler görmek, keşfetmek istemektedir. Kısaca, özgürlüğü duyumsamak istemektedir. Bunun için de yaşadığı toplumla çatışır. Toplumla çatışma, kişinin yaşam ilkelerinin, düşüncelerinin, inançlarının yaşadığı çevre ve toplumun değerleriyle olan çatışmasıdır (Sever, 2013b: 134). Özerk benlikli birey olduğunu söyleyebileceğimiz *Küçük Kara Balık*, soran, sorgulayan, araştıran, duyduklarına inanmayan, özgürlüğü arayan bir karakterdir. *Küçük Kara Balık*'in özerk benlikli insanı temsil ettiği, eylemlerini toplum baskısına göre değil kendi istencine göre gerçekleştirdiği söylenebilir.

Bu çalışmanın amacı, çocuk ve gençlerde özerk benlik gelişimine katkılar sağlayacağı düşünülen çocuk edebiyatı kitaplarından birisi olan *Küçük Kara Balık*'in bu süreçteki önemini ortaya koymaktır. Bu amaca uygun olarak bu kısımda *Küçük Kara Balık* adlı kitap çözümlenmiştir.

Yöntem

Çalışmada, belgesel tarama yöntemi kullanılmıştır. Belgesel tarama, var olan kayıt ve belgeleri inceleyerek veri toplanmasıdır (Karasar, 2006: 183). Veriler, betimsel çözümleme tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Bu tekniğe göre, elde edilen veriler daha önceden belirlenen izleklere göre özetlenir ve yorumlanır. Verileri, çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verilir. Betimsel çözümlemede amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış biçimde okura sunmaktır. Bu amaçla elde edilen bulgular, önce dizgesel ve açık bir biçimde betimlenir. Daha sonra yapılan bu betimlemeler açıklanır ve yorumlanır, birtakım sonuçlara ulaşılır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 224).

Bu çalışmada, *Küçük Kara Balık* adlı kitap kavramsal çerçevede belirlenen "benlik" kavramı sınıflandırmasına göre çözümlenmiştir. Buna göre benliğin "özerk benlik" ve "kul benlik" olmak üzere iki alt basamağı bulunmaktadır (Öztürk, 2013). Bağlam birimi olarak "izlek" (tema) seçilmiştir.

Bulgular ve Yorum

Çalışmanın bu bölümünde, özerk benlikli çocuk ve genç yetiştirme sürecinde öneminin incelendiği *Küçük Kara Balık* adlı kitaptan elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Küçük Kara Balık Adlı Kitabın Çözümlemesi

Küçük Kara Balık adlı masal alegorik bir yapı üzerine kurulmuştur. *Küçük Kara Balık*, gündelik yaşamında birbirine benzeyen sıradan eylemlerde bulunup sürekli annesiyle gezinir. Bu eylemlerin, yaşamına bir şey katmadığını fark etmeye başlar. O güne kadar olan yaşamlarını sorgulamaya başlar. *Küçük Kara Balık*'ın isteksizce gezinmesi, eylemlerini özgür istenci olmadan yaptığının göstergesidir. Çoğu eylemin kaynağı bireyin kendisi değildir; birey onların sadece uygulayıcısıdır. Yapılanların kaynağındaki sorumlu özne, öteki insanlardır (Gasset, 1999: 24-25). *Küçük Kara Balık*'ın dalgınlığı ve isteksiz oluşu bir şeyleri sorgulamaya başladığının göstergesi sayılabilir.

Küçük balığın içinde bir hasret varmış; bir defalığını da olsa ay ışığı onların da evlerini aydınlatsın istemiş.

Anne ve yavrusu, sabahtan akşama kadar birbirini izler, bazen de diğer balıklara karışır, küçücük bir yerde hızlı hızlı gider gelirmiş. Küçük Kara Balık, annesinin bir taneciğiymiş. Çünkü annesinin bıraktığı on bin yumurtadan yalnızca o hayatta kalmış.

Küçük Kara Balık birkaç gündür dalgınmış. Hiç konuşmuyormuş. İsteksiz bir şekilde bir bu yana, bir o yana gidip geliyor, çoğu zaman da annesine yetişemiyor, ondan geride kalıyormuş (Behrengi, 2016: 10).

Küçük Kara Balık bir süredir yaşadığı hayatı sorgulamaktadır. Artık içinde oluşan bilseme (tecessüs) tutkusuna engel olamaz. Bağlı olduğu annesine düşüncelerini aktarır. *Küçük Kara Balık*'taki bilseme duygusu, yaşadığı çevreden başka yerleri araştırma, yeni yerler keşfetme ve görme isteği uyandırmaktadır. İnsan, ötekilerin eylemlerinden, nesnelere etkileşimlerinden, söylemlerinden oluşan bir kabukla örtülür ve normalde onlar tarafından yaratılmış varsayımsal bir dünyada yaşamaya, o dünyayı gerçeklik saymaya alışır. Ancak öteki insanların yaptıkları ve söyledikleri şeyler bireyi saçma, çelişkili durumlara düşürdüğünde sorgulamaya başlar (Gasset, 1999: 148). Dünyanın belli bir kesitinde balıklar, yalnızca kendilerinin olan özgünlükle yaşarlar. Dünya görüşü kişisel olsa da deredeki balıkların çoğunun birbirine benzer dünya tasarımı vardır. Ancak *Küçük Kara Balık*'ın diğerlerinden farklı bir dünya algısı vardır. Kendi yaşadığı dünyanın dışında "farklı dünyalar"ın uzanıp gittiğini düşünür (Uygur, 1998: 190-191). Gündelik yaşamındaki eylemlerden ziyade dünyada olan bitenlerle ilgilenmek, öğrenmek ister. Ötekilerde olan derenin sonunun olmadığı düşüncesini sorgular. Bilinmeyeni bilmek, görülmeyeni görmek dürtüsüyle eylemlerde bulunmaya başlar. *Küçük Kara Balık*'taki bu istek ve dürtü içsel olarak oluşmuş ve dış etkenlerden bağımsızdır. Kendi istenciyle eylemlerde bulunmaya çalışır.

"Anne seninle konuşmak istiyorum," demiş.

Annesi uykulu uykulu:

"Evladım, şimdi zamanı mı? Söyleyeceklerini başka zamana bıraksan da gezintiye çıksak daha iyi olmaz mı?" demiş.

Küçük Kara Balık:

Hayır anne! Ben böyle gezip dolaşmalara katlanamıyorum artık. Buradan gitmeliyim," demiş. (...) "Bilmek istiyorum, bu derenin sonu nerededir? demiş. "Bak anne, ben aylardır derenin nerede sonlandığını düşünüyorum ama bir türlü anlayabilmiş değilim. Dün geceden beri gözüme uyku girmedi, hep düşündüm durdum. Sonunda karar verdim; kendi gidip derenin sonunu bulacağım. Başka yerlerde neler var bilmek istiyorum." (Behrengi, 2016: 12).

Küçük Kara Balık'ın geleneksel otoriter bir ailede yetiştiği söylenebilir. Annesinin, *Küçük Kara Balık* üzerindeki denetim ve kontrolü yüksek olup ondan itaat etmesini bekler. Söylediği sözlerin *Küçük Kara Balık* tarafından sorgusuz kabul edilmesini ister. Çocuğunun düşüncesini önemsemez. Aile içinde bağımsızlık işlevsel değildir. Annesi, *Küçük Kara Balık*'ın özerk benlik duygusunu bastırmaya yönelik düşüncelere sahiptir. Bütün bunlara karşın *Küçük Kara Balık*, özerk davranışlar gösterebilme yeteneği kazanmış ve baskıya boğun eğmeyen bir kişilik geliştirmiştir.

Annesi gülmüş ve demiş ki:

"Ben de senin yaşlarında bir çocukken böyle şeyleri çok düşünürdüm. Ama canım yavrum, derenin başı sonu yok ki! İşte gördüğün gibidir! Dere hep akar, akar akar durur ve hiçbir zaman da hiçbir yere varmaz.

Küçük Kara Balık, "Ama anneciğim," demiş, "her şeyin bir sonu yok mu?" (...) "Başka yerlerde neler olduğunu görmek için yola koyulup gitmek istiyorum. (...) Ben bilmek istiyorum, hayat gerçekten bir avuç yerde durmadan dönüp durmak, sonra da yaşlanıp ölüp gitmek mi yoksa bu dünyada başka türlü yaşamak da mümkün mü?"

Küçük balığın söyleyecekleri bitince annesi, "Yavrucağım," demiş, "sen aklını mı yitirdin? Dünyaymış... (...) Dünya işte bizim olduğumuz yerdir, hayat da bizim yaşadığımızdır." (Behrengi, 2016: 12-14).

Benlik oluşumunda sosyal çevrenin önemli bir rolü vardır. *Küçük Kara Balık*'ın sosyal çevresindeki insanların özerk olmaktan uzak "kul benlikli" (Öztürk, 2013) bireyler olduğu söylenebilir. Komşusu olan kadının yaklaşımı, bu yargıyı desteklemektedir. "Kul benlikli" insanlar, çocukların bilseme duygusunu yok ederek onların özerk benlikli birey olmalarını engeller. *Küçük Kara Balık*'ın yaşama ve evrene ilişkin bilme tutkusunu, çevresi tarafından anlamsız bulunarak küçümsenir ve dalga geçer. Komşuları, onun düşüncelerine ön yargı ile yaklaşır. Ön yargı bireysel bilincin yetersiz farklılığından kaynaklanan ilkel düşünceye bağlıdır. İlkeliğin ilk aşaması nesnelere ve evrene kapalı bir tür bilince sahip olmaktır (Jung, 1996: 41). İnsanların yaşam hakkındaki olağan görüş ve düşüncelerini değiştirmesi çok zordur (Adler, 2012: 12). *Küçük Kara Balık*, çevresinin bütün olumsuz yaklaşım ve ön yargılarına karşın kararsızlık yaşamadan kendini yönetebilen, düşüncelerini baskıya göre biçimlendirmeyen, doğru bildiğini ifade edebilen bir karakterdir.

"Komşu da, "Yumurcak! Sen hangi ara bilgin, filozof olmuşsun da bizim haberimiz olmamış?" demiş.

Küçük Kara Balık, "Teyzeciğim," demiş, "siz kime bilgin ve filozof diyorsunuz bilmiyorum. Ben sadece bu gezintilerden sıkıldığımı söylüyorum. Bu sıkıcı gezintilere devam edip boşuna sevinerek, bir gün sizin gibi yaşlandığımı ve hâlâ aynı cahil, gözü kulağı kapalı balık olduğumu görmek istemiyorum." (...)

(...) Annesi de demiş ki:

"Biricik çocuğumun böyle olacağı hiç aklıma gelmezdi. Bilmiyorum, kimler sevgili çocuğumu yoldan çıkardı?"

Küçük Kara Balık, "Kimse beni yoldan çıkarmadı," diye cevap vermiş, "benim aklım var, kendim anlıyorum, gözüm var görüyorum." (Behrengi, 2016: 14-15).

Küçük Kara Balık, özgür düşünebilme yetisine sahiptir. Çevresinin kendisi hakkındaki görüşlerine aldırmandan düşüncelerini ifade edebilmektedir. Bu, ancak özerk benlik duygusu ile başarılabilir. "Kul benlikli" insan, çevresindekilerin yönlendirmeleri ile düşünce oluşturur ve içinde yaşadığı topluma aykırı eylemlerde bulunamaz. *Küçük Kara Balık*'ın komşularının özgür düşünebilme, sorma ve sorgulayabilme yetileri yoktur. Farklı yaşam ve insanları, merak edip keşfetme gibi kişilik özelliklerine sahip değildir. Bunlar muhafaza edenlerdir, merak etmezler, yeniye karşı kaygı ve korku duyarlar. Bu çevrenin kendilerinden olmayan salyangozu öldürmeleri bu çıkarımı desteklemektedir. "Kul benlikli" insanlar, kendinden olmayana düşman bilir. Farklı olana karşı saldırgan, tutucu ve yıkıcı davranışlarda bulunur. Salyangozun düşüncelerinin *Küçük Kara Balık*'ın düşüncelerine koşut olduğu söylenebilir. İçinde bulunduğu topluma egemen olan görüş ve düşüncelere aykırı sözler söylediği için öldürülmüştür. *Küçük Kara Balık*, salyangozun öldürülmesinin nedensiz olduğunun farkındadır. Bunu ifade etmekten çekinmez. Komşular, düşüncelerine ters düşüldüğünde saldırganlaşır. Özerk benlik duygusu gelişmemiş insanlar, düşüncelerine uygun düşmeyeni kovuşturur, düşüncelerini zorla kabul ettirmek ister (Jung, 1996: 42). Düşüncelerini özgürce söylediği için çevreden tehditler alır. Bütün bu tehditlere karşın özgürlük savaşımından asla taviz vermez. Düşüncelerini, baskı ve zorlamalara karşın gerçekleştirebileceği zaman özgür insan olacağını farkındadır. *Küçük Kara Balık*'ın yaşama, diğerlerinden farklı bakabilmesi, özerk benlik duygusuna sahip olduğunun göstergesidir.

"Annesi, "Balıkla salyangozun arkadaşlığı! Duyulmuş şey değil!" diye cevap vermiş ona.

"Küçük Kara Balık da demiş ki:

"Ben de balıkla salyangozun düşmanlığını duymadım. Ama sizler onu hallettiniz."

(...) Annesi ise konuşmasını sürdürmüştü:

"Hak etmişti. İyi ki de öldürdük onu. Unuttun mu gittiği her yerde neler konuşurdu?"

Bunun üzerine Küçük Kara Balık demiş ki, "Öyleyse beni de öldürün! Çünkü ben de aynı sözleri söylüyorum."

(...) Yaşlı balıklardan biri, "Sana acıyacağımızı mı sanıyorsun?" demiş.

Diğeri, "Kulağını çekmeliyiz!" (...) Bir başka balık, "Hanım," demiş, "çocuğunu gerektiği gibi yetiştirmezsen sonucu da katlanmalısın!"

Komşu, "Ben sizin komşuluğunuzda yaşamaktan gerçekten utanıyorum," demiş.

Bir başkası da:

"İşler çığırtından çıkmadan gönderelim şunu ihtiyar salyangozun yanına!" demiş (Behrengi, 2016: 16).

Küçük Kara Balık'ın yakın arkadaşlarının "kul benlikli" olmadıkları ancak düşüncelerini özgürce gerçekleştirebilecek kadar da özerk olmadıkları çıkarımı yapılabilir. Arkadaşları, *Küçük Kara Balık*'ın düşüncelerine katılmakla beraber toplum baskısı nedeniyle bunu ifade etmekten çekinirler. Bundan dolayı herhangi bir eylemde bulunmazlar. Eyleme geçmek kolay değildir. Eylem, önceden derinine düşünülerek ortaya çıkarılan bir tasarıma uyarak çevredeki öteki insanlara karşı yöneltilen bir etkinliktir. Düşünce olmadıkça sahici eylem yoktur (Gasset, 1999: 43-44). Uzun uzadıya düşünerek tasarladığı eylem için harekete geçen *Küçük Kara Balık*, çevresindeki bazı kimseleri aydınlatıp onlara farklı bakış açıları kazandırır.

Arkadaşları, "seni nasıl unutabiliriz?" diye cevap vermişler. "Sen bizi derin bir aymazlık uykusundan uyandırdın, sen bize daha önce aklımıza bile gelmeyen şeyler öğrettin. Görüşmek üzere, bilgili ve korkmaz dost!" (Behrengi, 2016: 18).

Kendi içine kapanık topluluklarda yaşayanlar farklı kimselere düşmanca yaklaşır. Bu topluluklar, kendileri dışında kimseyi beğenmez, sebepsiz yere kendilerini yücelterek başkalarını aşağılar. Bu tür topluluklar, genel olarak bağnazca düşüncelere sahip olup farklılıkların, yaşama güzellik kattığının ayırdına varamazlar. Kurbağacıklar, özerk benlikli bireyler için önemli olan değerleri küçümseyen "kul benlikli" yapıdadırlar. Özerk benlikli bireyler, farklılıklara saygı duyar, diğer insanların görüş ve düşüncelerine hoşgörülle yaklaşır, sorunları iletişim yoluyla çözmeye çalışır. *Küçük Kara Balık*, kurbağacıkların tahrik edici ve aşağılayıcı sözlerine karşın şiddet içeren bir eylemde bulunmaz. Onlarla konuşarak düşüncelerinin yanlış olduğunu göstermek ister.

Kurbağa yavruları, Küçük Kara Balık'ı görünce alay etmeye başlamışlar:

"Hey şunun haline bak! Sen de kimsin, nasıl bir yaratıksın? (...) Senin gibi biçimsiz, çirkin bir şey değiliz," demiş.

Küçük Kara Balık demiş ki:

"Ben sizin bu kadar kendini beğenmiş olduğunuzu düşünmezdim doğrusu. Ama olsun, yine de sizi başlıyorum çünkü bu sözlerin hepsi cahillikten, bilmezliktendir. (...) Eğer cahil olmasaydınız bu dünyada pek çok farklı türde yaratık olduğunu ve hepsinin de kendi türlerini pek güzel bulduğunu bilirdiniz"

(...) Kurbağacıklar, "Suyun dışı da ne demek, orası da neresi? Biz hiç böyle bir şey görmedik! Ha ha! ha ha! Sen kafayı üşütmüşsün! demişler (Behrengi, 2016: 20-22).

Küçük Kara Balık, kendisi gibi bilseme duygusuna sahip birçok kişinin varlığını öğrenir. Yaşadığı çevredeki diğer ailelerin de benzer olduğu düşünülürse, yaşadığı toplumun geleneksel tarım toplumunu andırıldığı söylenebilir. Bu tür toplumlarda çocukların bilseme duygusu yok edilerek özerk benlikli birey olmaları engellenir. Ancak buna karşın böyle toplumlarda bile birçok kişi, bağımsızlık ve özgürlük savaşımı verir. Özerk benlikli bireylerin, birlik olduğu zaman kendilerini esaret altına almaya çalışan otoriteyi etkisiz hâle getirebildikleri çıkarımı yapılabilir. Özerk benlikli balıkların birlik olup balıkçının ağını denizin dibine sürüklemeleri bu çıkarımı desteklemektedir.

"Kertenkeleciğim!" demiş, "Ben Küçük Kara Balık'ım, gidip derenin sonunu bulmak istiyorum. Sanırım sen akıllı ve bilgili bir hayvansın. Bunun için de sana bir şey sormak istiyorum."

(...) Benden önce de buradan balık geçti mi yani?" diye sormuş.

Kertenkele de, "Evet, hem de çok geçti. Şimdi onlar kendilerine göre bir balık sürüsü oluşturdular ve balıkçıyı da usandırdılar," demiş.

(...) Kertenkele, "Onlar birlik olmuşlar ya, balıkçı ağını suya atınca ağa giriyor ve ağı kendileriyle birlikte çekip denizin dibine sürüklüyorlar," diye yanıtlamış onu (Behrengi, 2016: 26-30).

İnsan, evrenin uçsuz bucaksız bilmeceinde boğulmuş olarak yaşar ve bu nedenle yapısı gereği ister istemez bilmece çözücüsü konumunda bulunur (Gasset, 1999: 146). Özerk benlikli insanların yeni şeyleri tanımaya, öğrenmeye yönelik çabaları vardır. Keşfetmek, bilmek ve öğrenmek bu tip insanların yaşamlarını anlamlı kılar. Yaşam boyu iyiyi, güzeli, doğruyu aramak isterler. *Küçük Kara Balık* da bilme tutkusuyla çıktığı serüvende birçok şey öğrenerek bunlardan mutluluk duyar. Öğrenmenin yaşamını anlamlı kıldığını fark eder. Çıktığı bu serüvende var olandan daha farklı bir dünyaya ulaşabileceğine ilişkin inancını hiç kaybetmez. Eğer yaşadığı yerde kalsaydı kendini gerçekleştiremezdi.

Küçük Kara Balık yüzerek ilerliyor, bir yandan da düşünüyor. Yolun her tarafında yeni bir şey görüp öğreniyor. Artık şelalelerden takla atarak aşağı düşmeyi ve yüzmeye devam etmeyi seviyor. Güneşin sıcaklığını sırtında duyumsuyor ve daha çok güç kazanıyormuş (Behrengi, 2016: 31).

Özgür insan, düşüncelerini gerçekleştiren bir varlıktır. Özgür insan, diğer insanlarla ilişkilerinde, yapabildiği kadar çok doğru değerlendirmelerle kendiliğinden eylemde bulunan kişidir (Kuçuradi, 2009: 14). Kendiliğinden eylem, benliğin özgür eylemidir ve kişinin özgür istenciyle gerçekleşir (Fromm, 1996: 204). *Küçük Kara Balık*, amacına yönelik eylemlerde bulunurken birçok tehditle karşılaşır ancak düşüncelerini gerçekleştirmekten hiç vazgeçmez. O, olanaklar arasından kolayı değil, riskli olanı seçer. Özgürlüğün ayırıcı özelliği seçim yapmaktır. *Küçük Kara Balık*'ın seçimini yaparak yolculuğa çıkması, yeni varlıklarla tanışma cesareti göstermesi, özerk benlikli birey olduğunun göstergesidir. İnsanın, düşüncelerini özgürce gerçekleştiremediği bir yaşam, onun için anlamsızdır. Sonucu ne olursa olsun o, özgürlüğe ulaşmak için savaşımını hep sürdürür.

Minicik balıklardan biri, "Bilmiyor musun pelikan yol üzerinde oturmuş?" demiş.

(...) Minicik balık, "Bunları biliyorsun, yine de gitmek mi istiyorsun?" diye sormuş.

Küçük Kara Balık, "Evet, her şeye rağmen gitmeliyim," demiş (Behrengi, 2016: 34).

Minicik balıklarla *Küçük Kara Balık* pelikanın kesesine düşer. Bu kese, psikanalitik açıdan kendini gerçekleştirmede bir rahim görevini üstelenir. Bu süreçte yaşananlar özerk ve "kul benlikli" bireylerin olaylara yaklaşımını açıkça gösterir. Minicik balıklar, esir düşünce o an gücü elinde bulunduran pelikana yalvararak kurtulabileceklerini sanırlar. *Küçük Kara Balık* ise içinde buldukları durumu nesnel biçimde değerlendirerek bunun olmasının mümkün olmadığını anlar. Diğer balıkların gözünü açmaya, doğru ve mantıklı düşüncelerini sağlamaya çalışır. Ancak minicik balıklar, dıştan yönetilmeye uygun kişilik yapılarından dolayı yetkenin (pelikan) boyunduruğu altına girerler. İçinde buldukları durumu sorgulayabilme, mantıklı çıkarım ve değerlendirmelerde bulunma yetilerine sahip değillerdir. *Küçük Kara Balık*, eğer birlik olurlarsa esaretten kurtulabileceklerini söyler ancak özgür düşünebilme yetisi olmayan minicik balıklar buna inanmazlar. Onlara yön veren, onların ne yapması gerektiğini söyleyen pelikana inanırlar. Özgürlükleri için pelikanın sözünü dinlemenin yeterli olacağı yanılgısına düşerler. Özgürlüğün verilen değil, elde edilen bir şey olduğunu orada sadece özerk benlikli *Küçük Kara Balık* bilmektedir. Çünkü uzun zamandır bunun savaşımını vermiştir. Özgürlüğün çok zor şartlar altında elde edileceğini bilir. Yetkeye (pelikan) boyun eğen minicik balıklar, bunu yaşamları ile öderler. Bütün bu açıklamalardan, özgürlüğün ancak özerk benlikli bireylerin birlik olmasıyla kazanılacağı çıkarımı yapılabilir.

Minicik balıklar yalvarmaya başlamışlar:

"Sayın Pelikan! Biz sizin ününüzü çok önceden duyduk. Eğer mümkünse o çok değerli gaganızı biraz aralayın da, biz dışarı çıkalım. Sizin sağlığınız için hep dua edeceğiz."

(...) "Sayın Pelikan," demişler, "biz bir şey yapmadık ki! Bizim hiçbir suçumuz yok. Bu Küçük Kara Balık yoldan çıkardı bizi."

Küçük Kara Balık bağırmış:

"Korkaklar! Siz bu düzenbaz kuşu insaf küpü mü sanıyorsunuz ki sizi affetmesi için yalvarıyorsunuz?"

Minicik balıklar, "Sen ne söylediğini bilmiyorsun," demişler. "Şimdi görürsün Sayın Pelikan bizi nasıl affedecek ve seni de nasıl yutacak!"

(...) Pelikan da demiş ki:

"Bu ukala balığı boğarsanız özgürlüğünüzü elde edersiniz."

Küçük Kara Balık, biraz kenara çekilmiş ve minicik balıklara şöyle demiş:

"Kabul etmeyin! Bu düzenbaz kuş, bizi kandırarak birbirimize düşürmek istiyor. Benim bir planım var."

(...) *Minicik balıklarsa, "Seri boğmalıyız... Biz özgürlüğümüzü istiyoruz," diye çıkmışlar (Behrengi, 2016: 38-41).*

İnsan, kendisini kuşatan dünyanın için yok olmamak için sürekli yol almak ister. İnsanın yaşam karşısında içten gelen yol alma dürtüsü benliğini kuşatır. İnsan, yaşamı boyunca yolcu olma durumundadır. İnsan için yaşam, yolun kendisidir (Şahin, 2014: 237-238). Yaşam, boş olarak verilmiştir, insan onu doldurmak, içine bir şeyler koymak zorundadır. Doğduktan sonra insan, kendini bulduğu yerden, istese de istemese de yüzerek çıkmak zorundadır (Gasset, 1999: 56). *Küçük Kara Balık*, yaşamını doldurma tutkusuyula yola çıktığı serüvende denize ulaşarak amacını gerçekleştirir. En başından beri içindeki bilme, araştırma, keşfetme dürtüsüyle eylemlerde bulunur. Yaşadığı çevredeki ve yolculuğu sırasındaki tehditler onu yıldırılmaz, özgürlüğe ulaşmak için büyük bir savaşım verir. Denize ulaşınca daha önce duyduğu balıkçı ağını çeken grupla karşılaşır. Bu grup, *Küçük Kara Balık* gibi kendi istenciyle eylemlerde bulunmuş, özgürlükleri için savaşım vermiş özerk benlikli kimselerdir. Bu balık grubu, yeni gelen *Küçük Kara Balık*'ı dışlamaz, aksine isterse kendilerine katılabileceğini söyler. Bu bağlamda düşünüldüğünde özerk benlikli bireylerin kendilerinden olmayana dışlamayacakları söylenebilir.

Balık, arkadaşlarını çağırmış ve "Bakın, biri daha," demiş ve sonra da Küçük Kara Balık'a, "Arkadaş! Denize hoş geldin!" demiş.

(...) *Başka bir tanesi de, "Ne zaman canın isterse bizim grubumuza katılabilirsin," demiş.*

Küçük Kara Balık denize ulaştığı için çok sevinçliymiş. (...) "... sonra size katılırım. Balıkçı ağını çektiğinizde ben de sizinle birlikte olmak istiyorum." (Behrengi, 2016: 44-45).

Sonuç

Benlik gelişimi yaşam boyu devam eden bir süreç olsa da çocukluk ve gençlik dönemlerinde çok önemli bir yere sahiptir. Kişisel benlik duygusu, çocuklukta başlayan ve hiç bitmeden gelişmeye devam eden bir süreçtir. Bu gelişim sürecinde bireylerin özerk benlikli olması demokratik bir toplum için yaşamsal öneme sahiptir. Demokratik toplumlar, özgür, özerk benlikli insanlara gereksinim duyar. Bu tür insanların yetiştirilmesinde çocuk edebiyatı kitaplarının önemli bir işlevi vardır. *Küçük Kara Balık* adlı kitap, bu işlevi yerine getirebilecek niteliktedir.

Kitabın başkahramanı olan *Küçük Kara Balık*'ın bilme tutkusuyula özgürlüğe ulaşma isteği ve bunun için göstermiş olduğu savaşımın onun özerk benlikli birey olduğu çıkarımı yapılabilir. *Küçük Kara Balık*, düşüncelerini gerçekleştirebilmek için sosyal çevresinin baskısına karşın özerk davranışlar gösterir. Öğrenmeye meraklı, soran, sorgulayan, araştıran, keşfeden, girişimde bulunan bir karakterdir. Dıştan yönetilemeyen, kendi istenciyle eylemlerde bulunan özgür bir karakter olan *Küçük Kara Balık*, çocuk ve gençlerin özdeşim kurabileceği; onun duygu, düşünce ve davranışlarına öykünebileceği niteliklere sahiptir. Çocuk ve gençlerin kişilik gelişiminde nitelikli çocuk edebiyatı kitaplarının önemli katkıları vardır. Çocuk ve gencin farklı yaşam ve insanlar tanıyarak yeni bakış açıları kazanmalarına olanak sağlar. Kitaplar sayesinde çocuk ve gencin duygu ve düşünce evreni varsillaşır, yaşama ilişkin duyarlılıkları artar. Duygu ve düşünce evreni varsillaşan, kitaplarda başka yaşamları gören çocuk ve gencin farklılıklara saygılı, düşünen, duyarlı, girişimci, soran, sorgulayan, öğrenmeye meraklı yani kısaca özerk benlikli birey olabileceği söylenebilir.

Özerk benlik duygusunun, özgürce öğrenme, bilmese merakının, girişim, araştırma ve keşfetme duygularının geleneksel, baskılayıcı, dayatmacı, ezberci eğitim anlayışı ile sönüp yok olacağı açıktır. Çocuk ve gençlerin özerk benlikli bireyler olarak yetişmeleri için erken dönemden başlayarak nitelikli çocuk edebiyatı kitapları ile buluşturulmaları gerekmektedir. İnsan kişiliğinin biçimlendiği erken dönemlerde çocuk ve gençlerin kitaplarda öykünebileceği özerk benlikli kahramanlarla karşılaştırılması, onların demokratik kültür bilinci edinmiş bireyler olarak yetişmelerini sağlar. Bütün bu açıklamalar ışığında *Küçük Kara Balık* adlı kitabın sanatsal bir uyarın olarak çocuk ve gencin özerk benlik gelişimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Adler, A. (2012). *Bireysel psikoloji*. (C. Çelebi, Çev.). Balıkesir: Altınpost Yayıncılık.
- Aslan, C. (2016). Özerk benlikli birey yetiştirme sürecinde çağdaş dil ve edebiyat öğretimi ortamlarının (Türkçe / Türk dili ve edebiyatı) önemi. *İlköğretim Online*, 15(3), 723-741.
- Aykaç, M. (2011). Özerk benlik duygusunun gelişimi sürecinde çocuk ve edebiyat ilişkisi. *3. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu* içinde (1049-1056). Ankara Üniversitesi.
- Behrengi, S. (2016). *Küçük kara balık*. (H. Hüsrevşahi, Çev.). İstanbul: Can Çocuk Yayınları.
- Darling, N. ve Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 113, 487-496.
- Fromm, E. (1996). *Özgürlükten kaçış*. (Ş. Yeğin, Çev.). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Gasset, O. Y. (1999). *İnsan ve herkes*. (N. G. Işık, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Gül, A. (2010). *Benlik düzenleme odakları, otantiklik ve ilişkisel / özerk benlik ketlenmesi*. Yayımlanmamış doktora tezi. Mersin Üniversitesi. Mersin.
- Heine, S.J. (2005). Constructing good selves in Japan and North America. R. M. Sorrentino, D. Cohen, J. M. Olson ve M. P. Zanna (Ed.), *Culture and social behaviour* içinde (95-116). New Jersey: USA.
- İpşiroğlu, Z. (2008). Çağdaş çocuk ve gençlik yazınının Türkiye'deki işlevi, gelişimi ve konumu. Z. İpşiroğlu (Haz.). *Çağdaş Türk yazını* (s. 171-192). İstanbul: Toroslu Kitaplığı.
- Jung, C. G. (1996). *Bilinç ve bilinçaltının işlevi*. (E. Büyükinal, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). Özerk-ilişkisel benlik: Yeni bir sentez. *Türk Psikoloji Dergisi*, 11(37), 36-43.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1998). *Kültürel psikoloji: Kültür bağlamında insan ve aile*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Benlik, aile ve insan gelişimi: Kültürel psikoloji*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Karasar, N. (2006). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kavcar, C. (1999). *Edebiyat ve eğitim*. Ankara: Engin.
- Kuçuradı, I. (2009). *Uludağ konuşmaları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Martin, J. (2005). Perspectival self in interaction with others: Re-reading G.H.Mead's social Psychology. *Journal For The Theory Of Social Behaviour*, 35, 231-253.
- Morsünbül, Ü. (2012). Özerklik ve ruh sağlığına etkisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(2), 260-278.
- Özdemir, Y. (2009). *Ergenlik döneminde benlik kurgusu gelişiminin anababanın çocuk yetiştirme stilleri açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi. Ankara.
- Özdemir, Y. ve Çok, F. (2011). Ergenlikte özerklik gelişimi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(36), 152-162.

- Özdemir, Y. (2012). Ergenlerin öznel iyi oluşlarının özerk, ilişkisel ve özerk-ilişkisel benlik kurguları açısından incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(38), 188-198.
- Özdemir, Y. ve İlhan, T. (2013). Benlik kurguları ve öznel iyi oluş: otantik olmanın aracılık rolü. *International Journal of Social Science*, 6(2), 593-611.
- Öztürk, O. (2013). *Özerk benlik, kul benlik*. İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55, 68-78.
- Yumru, D. (2012). Özerk benlik duygusu ve çocuk edebiyatı. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(3), 37-46.
- Sever, S. (2013a). *Çocuk edebiyatı ve okuma kültürü*. İzmir: Tudem Yayınevi.
- Sever, S. (2013b). *Çocuk ve edebiyat*. İzmir: Tudem Yayınevi.
- Steinberg, L., Lamborn, S. D., Darling, N., Mounts, N. S. ve Dornbusch, S. M. (1994). Over-time changes in adjustment and competence among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child Development*, 65(3), 754-770.
- Şahin, V. (2010). Oğuz Atay'ın anlatılarında ben, öteki ve benlik. *Türk Dili*, XVIII(697), 23-31.
- Şahin, V. (2014). Ferit Edgü'nün "Yolcu" adlı küçürek öyküsünde yurtsuzluk itkisi. *The Journal of Academic Social Science*, 2(2), 1-10.
- Taylor, S. E., Peplau, L. A. ve Sears, D. O. (2015). Sosyal psikoloji. (A. Dönmez, Çev.). İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- Uçar, M. E. (2016). Beliren yetişkinlikte tamamlama ihtiyacı, benlik biçimleri ve kimlik stilleri arasındaki ilişkiler. *Journal of Human Sciences*, 13(1), 2170-2185.
- Uygur, N. (1998). *Edmund husserl'de başkasının ben'i sorunu*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.